

EKAITZPEAN JOSE EIZAGIRRE (1881-1949)

Jon Kortazar,
UPV/EHU Literatura katedraduna (*)

SARRERA

Lan honek helburu nagusi bi ditu. Alde batetik, Jose Eizagirre Tolosako idazle eta politikariaren bizitzari buruz aurkitu berri diren datuen notizia eman nahi du. Bestetik, haren lan ezagunenaren, *Ekaitzpean* nobelaren, irakurketa eskaini nahi du. Helburu biak desberdinak dira eta modu desberdinez landuko dira.

BIZITZA

Joseba Eizagirreraren bizitzaz zerbait jakin nahi zuenak bazituen iturri jakinak. Batez ere «In memoriam Eizagirretar Joseba zena» (*Eusko Jakintza*, III, 1949, 460-464) artikulua zen haren bizitzari buruzko informazio nagusia ematen zuen iturria. Eta handik etorri dira orain arteko data guztiak, nahiz eta errakuntza baten berri eman behar dugun. Han garbi uzten da 1949. urtean hil zela idazlea, eta Auñamendi Entziklopediaren argitalpenean oker eman zen data eta 1948. urtea idatzi zuten erredaktoreek. Bide hori jarraitu dutenek azken data hori ematen dute, eta errakuntzak adierazten du zein den erabilitako iturria.

Gaur egun, baina, beste iturri nagusi bi zabaldu dira. Lehena (eta eskerrak eman behar dizkiot nirekin izandako eskuzabaltasunagatik) Joseba Agirreazkuenagak zuzentzen duen *Diccionario Biográfico de Parlamentarios de Vasconia (1876-1939)*. Volumen II. (Parlamento Vasco/Eusko Legebiltzarra, Gasteiz, 2007, 1017-1028) egunotan argitaratu duten lanak azkoz ere informazio ugariagoa ematen du Jose Eizagirreri buruz (argitaratu aurretik kontsultatu ahal izan nuen, eta horregatik nire eskerrak). Jose Eizagirreri buruz idatzitako artikulua utzi zuen nire eskuetan Agirreazkuenagak eta hemen irakurriko dena baimenduriko laburpena besterik ez da.

Jose Eizagirre 1881. urtean jaio zen Tolosan. Valladoliden ikasi zuen eta 1897. uretan Zuzenbide ikasketak hasi zituen Oñatiko Unibertsitatean, ondo-

(*) Lan hau Euskal Herriko Unibertsitateak finantziaturiko GIU 06/65 Ikerketa Proiektuaren barnean kokatzen da.

ren Madrilen jarraitu eta 1901an burutzeko ikasketok. 1918. urtean Korteetarako Diputatu aukeratu zuten EAJ-PNV alderdiaren izenean Bergarako barrutian. Comunion-eko kide izan zen banaketa EAJ-PNVren barneko haustura gertatu zenean eta protagonismo berezia izan zuen batasun prozesuan. Konstituzio Garantietako Epaimahaikoa izan zen Errepublikara garaietan, eta 1937. urtean Euskadiko Epaimahai Militarreko Buru zen, eta urte beran Alicanteko Entzutegiko magistratu izendatu zuten. 1939. urtean deserriratu zen. Gerra ostean, EAJ-PNVren barnean Eusko Jaurlaritzaren kontseilaria, mundu-gerraren ondoren sorturiko erakundeetan euskal ordezkaria izan zen, eta euskal kulturaz idatzi eta argitaratu zuen garaiko zenbait aldizkaritan. 1946. urtean Zuzenbideko Kongresu Internazionallean Nazioarteko Zuzenbide Kongresuan euskaldunen boza eraman zuen eta 1947. ean Bruselan «Las garantías prácticas de los derechos del hombre en el plano nacional e internacional» txostena aurkeztu zuen Jurista Demokratikoen Elkarte Internazionalaren Kongresuan. 1946. urtean Erroman Alderdi Demokrata Kristauak egin zuen Kongresuan hitz egin zuen.

1947. urtean Eusko Ikaskuntzaren jarraitzaile izan zen *Gernika* Institutuaren buru aukeratu zuten. 1948. urtean Institutuak beste izan bat hartu zuen: «Sociedad Internacional de Estudios Vascos» deitu zuten eta Eizagirre ez zen ados agertu.

1949. urtean hil zen Donibane Lohizunen.

Beste alde batetik, ordea, Sabino Arana Fundazioan badira Eizagirreraren zenbait eskuizkributako materialak. Hona hemen adibidez, eta Fundazioaren baimenarekin eta hari eskerrak luzatuz, gure idazleak egindako gutun baten irudia (*ikus 1. eta 2. irudiak*).

Beste dokumentu garrantzitsu bat ere aurkitzen da Artxibo honetan. Eusko Jaurlaritzak bazuen asmo nagusi bat, Estatu bat sortzea Euskal Herrira berriro itzultzerakoan. Justizia sailaren eraketa Joseba Eizagirrek egin zuen. Dena dela, Joseba Eizagirre politikariaren egun handia izan zen *Union Universelle pour le Droit International et la Paix* Erakundearen aurrean egindako hitzaldia. Eta hemen aurkezten dugu bere lehen orrialdea (*ikus 3. irudia*).

NOBELA

Ekaitzpean nobela 1948. urtean argitaratu zen Buenos Aires hirian, atzerrian beraz. Bi helburu nagusi zituen gure idazleak lana argitaratu zuenean. Lehena euskararen biziraupenarekin lotua ikusten zuen. Eta honela idatzi zuen:

– Euskera galduko balitz Euskal-Erria zearo galdua litzakela ziur badakigulako gure izkuntza maiteari iraupena eman nahi genioke (4. or.).

Barcelona - 18 - Enero - 1938.

Enviado Frank;

Querido Frank;

Estando todos estos días por escribirte una carta en este momento que hoy tengo mucho de pendiente con tu mamá, una página o escribire a toda prisa.

He recibido tu carta que me otorga D. José Ansuátegui, lo que puedo figurarme cuanto agradeceré por ser de primera de amigos de mi.

Claro es que he querido escribirte que he llegado aquí estos días me dice que Luis Sini y demás amigos se quejan de que en las escuelas, lo cual me espanta porque como pedimos figurarnos que soy en Alicante uno de los hombres más compados y a cambio eso que están en San Juan de los ríos para tener que hacer y podían escribirme.

Estoy en Barcelona estos días en viaje oficial para tratar y arreglar en el Ministerio de Justicia asuntos importantes de la jurisdicción de Alicante, tengo en esta plaza muchos grandes problemas por la circunstancia de que por dentro se me traba a él, entre toda la población real de Madrid, para ser juzgado, de los que he tenido que dar un gran número de papeles con

©sabino arana fundazioa

1. irudia

los documentos correspondientes y de un anuncio por el presidente de la Jurisdicción de Madrid, mi buen amigo, varcos, Traballaga, al saber de otros tres mil. Por esto he habido que venir en la última reunión Nacional popular y de la que he hecho más que tengo en la actualidad además de cuatro juzgados especiales, además que en la Provincia tengo quince juzgados ordinarios y calcularía que tengo que trabajar extraordinariamente.

En Alicante mis reuniones son pacíficas de orden y sucesos todo lo posible por ponerlo bien. Dite a Juanan que con Juanan tiene un entendido bien. Un día de esto te escribiré unas palabras respecto a los que en Alicante vienen conmigo.

El pasado sábado día 15 recibí por la radio; me di si lo quieres se me anunció con el nombre de José Ansuátegui o sea con un segundo apellido, canto la memoria de Ansuátegui y la noticia del corte de hiera con una letra malísima que lo pone difícil la cual publica hoy Corradi y se acordaba de la revista adjunta.

Desde que salí de casa no tengo noticias ninguna de un anuncio ni de los otros papeles ni de recibidos ninguna carta de ellos. Pero que como encuentro esto y los amigos de casa.

Tengo aquí delante una pluma que se puede llevar la carta propiamente por donde la he de ir y no tengo un momento para tenerla. Un día por lo que

©sabino arana fundazioa

2. irudia

Puntu honetan, bada, Jose Eizagirre literatura euskararen menpe jartzen zuten idazleen zerrenda luzean kokatua dugu; baina nobelaren gaia azaltzerakoan askoz ere argiago agertzen da:

– aizkenengo gure gudate izugarriaren zipritin beltzak mendi-mendian izkutatuta dagoen baserri bateraño nola iritxi diran, gaitzat artuta (4. or.).

Gaia, bada, guda izugarriaren oihartzunak zeintzuk diren aztertzea litzateke. Dena dela, baserria ez dago hain urrundua, ez hain mendi-mendian ezkutatua, eta garbi azaltzen du herritik baserrira dagoen aldea 144. orrialdean, non agertzen den baserriak herria ikusten dela, eta garbi azaltzen direla handik prozesioan doazen gizakiak. Eta pertsonaiek ere garbi dute nondik nora ikusten duten herria (*ikus 4. irudia*).

4. irudia

«XABIER.- A! Bai, emendik ederki ikusten det, ... aurretik bat bere ikusriñarekin dijoa...» (144. or.).

Egia da gainera, pertsonaia desberdinek herritik baserrirainoko bidea egiten dutenean ez dirudiela bide handia egin dutenik.

Nobelaren argumentuak hari mataza bi nahastatzen ditu: Alde batetik, guda baserrian nola bizi den azaltzen da, eta beste alde batetik, idilio bat du kontagune, hau da, gazte biren maitasun mataza.

Historia lau ataletan bananduta dago:

- Guda-otsak.
- Babes goxoa.
- Ekaitz ixugarria.
- Bukaera.

Lehen atalean, «Guda-otsak» horretan, baserri horretako familiakoak deskribatzen dira. Anton Mari eta Mañaxi senar-emazteak, aitona, zaharra, Manu seme nagusia, Malen, Joxepantoni, alaba gaztea, eta seme txikia, Txomin. Manu karlistek behartuta joango da gudara eta saiakera batzuetan hilik gertatuko da. Malen alaba zaharrenaz Pello Kirten dago maitemindua, baina hark ez dio kasurik egiten. Dirudienez, baserria karlisten eremuan da, Gipuzkoan, baina karlisten menpe, eta bat-batean gudariak agertzen dira Xabier gudari gaztea zauriturik dakartelarik. Familiak Xabier zaindu eta gorde egingo du, nahiz eta sor lezakeen arriskuaz oso pentsakor izan:

«Babes-goxoa» sailean, Xabier etxean delarik, Xanti medikua dator hura bisitatzera, eta baserri giroa deskribatzen da. Supazter goxoa ipuinak, Mateo Txisturena, kontatzen direlarik. Dena dela, Malen eta Xabierren arteko maitasuna indartzen doalarik, era berean zabaltzen da kezka familian: norbaitek ikusiko balu Xabier? Eta zelatan bizi dira. Eta Txinparta karlistaren beldur dira, nahiz eta semea rekete artean hilda gertatu zen.

«Ekaitz izugarrian», aldiz, bukaera ematen zaio ekintzari. Pello Kirtenek, Malenen pretendiente ukatuak, salatu egiten du karlisten aurrean, eta Txinparta agertzen da eta Xabier lotzen dute. Familikoekin borroka sortzen da eta Txomin seme gazteak, ilunean agertu eta tiroka sakabanatzen ditu karlista beldurtiak. Xabier, gudaria, Malen eta Aitona baserritik joango dira herri berri baten bila, eta ideologia nazionalistak bizirik dirauen lurraldeen bila.

NARRAZIOA ETA IDEOLOGIA

Ekaitzpean nobelak eztabaida nagusi bat agertzen du. Hau da, nola ulertzen diren karlisten eta nazionalisten arteko harremanak. Jose Eizagirreran

ustetan karlista mota bi daude. Batzuk, aspaldiko karlistadan borrokatu zutenak, eta horren eredu nagusia da aitona, onak dira; gaurkoak, aldiz, hau da frankismoaren alde jarri direnak, Txinparta bezalakoak, karlista ustelak dira, ez dutelako nazionalismoaren ideologia ulertzen.

Jose Eizagirre kinka baten erdian dago, eta agian, horixe da nobelak erakutsi nahi duen gai nagusia. Zeintzuk dira nazionalismoak karlismoarekin dituen loturak? Jakina da nazionalismoaren eta karlismoaren arteko loturak estuak izan direla eta baten «Dios, Patria Rey» hirukoteari «Jainkoa eta Lagi Zaharra» bikotearekin erantzun ziola besteak; baina gerra sortzen denean, hara non karlistak Errebelioaren alde jartzen direla. Eta gainera, horrela da, etxeko semea erreketarekin doa, ez gogo onez, baina joan, joan badoa. Eta hil egingo da.

Nola uztartu eta adierazi kontraesan hori? Bada anbiguotasunez. Hau da, karlista mota bi eraikirik. Karlista mota bat ona izango da, hau da nazionalismoaren eratzaillea, aitona sinbolizatzen duena, eta karlistadetan borrokatu zutenekin irudikatzen direnak, eta besteak, gaurkoak, txarrak, Txinparta bezalakoak, gazteak buru berotu eta gerrara hiltzera bidaltzen dituztenak (bide batez, Manu ez da gerran hilko, gerrara joan aurretiko entrenamendu militar batean baino). Beraz, pertsonaia nagusia aitona da, eta aitona adierazten du Jose Eizagirrek duen kezka hori. Berak ziurtatzen du benetako karlismotik nazionalismora doan bidea. Karlista zahar jatorraren irudia ematen du eta horregatik nobelaren bukaeran Xabier gudari nazionalistarekin eta Malenekin etxetik irten eta joan doa nazionalistak nagusi diren eremura.

Nobelaren gertatzen den kontrakotasun nagusia aitona/ Kirten pertsonaien artekoa da. Aitona karlisten (eta beraz nazionalisten) izaera jatorra sinbolizatzen du. Kirtenek ordea, faltsukeria (besteak bidaltzen ditu gudara, baina bera ez doa), eta koldarkeria (Txomin gazteak tiroz beldurtu eta uxatzen ditu).

Etxekoak karlistak ziren hasieran:

ez al zarete zuek ere gure aldekoak, ez al zarete karlixten aldekoak beti izan? (15. or.).

Baina horrela izan arren, familiak bere burua ezjakintzat agertzen du:

guk politikaz ezer ez dakigu (15. or.).

Gudako gauz oietaz baserritarrak ez gaituk sartzen (51. or.).

Hala, gudaren kontrako ideologia bat sortzen da, nazionalismoak garbi izan zuena. Guda besteek sortu zuten, eta halaxe zen, eta bakearen aldeko joera nagusia agertu zuten:

naitanaiez ortara beartu gaituelako (50. or.).

Guda ez degu guk sortu, besteak sortu dute aiek asi dute (52. or.).

Karlista berriak agertzen duten kontraesanik nagusia haxe da, kristauak izanik gerraren alde egiten dutela:

gudaren aldeko gizonak badirala... eta beren bururak krixtautzat jotzen dituztela! (125. or.).

Eta, azkenean, guda gorrotatu egiten du Jose Eizagirrek, mezu nagusi gisa ideia hori barreiatuz:

guda baño gauza txarragorik ez da (58. or.).

Guda madarikatua (216. or.).

Karlista berriak gerraren zale badira ere, nazionalistak ordea, herri baten alderik sendo eta osasuntsuena da:

euskaldunik onenak oek omen ziran eta inor baño aurrerago erlijioaren aldekoztat beren buruak jotzen zituzten... eta orain gorriekin bat egin da (29. or.).

Kontraesan horien artean, karlistak kristauak, baina gerraren aldekoak, nazionalistak kristauak, baina gorriekin nahastuak, aukera egiten duen bakarra aitona da, karlista zaharretik, benetako karlista berrira, hau da nazionalismora igaroz. Malenek ere aukera egingo du nazionalismoaren alde, baina ez arrazoi ideologikoz maitasunaren poderioz baizik.

Nazionalismoaren eta karlismoaren arteko kontraesanetan murgildurik narrazio aldetik nobelak ere anbiguotasunak erakusten ditu maila narratibotan, alegia:

- a) Lehenik genero kontuetan. Ezaguna denez, *Ekaitzpean* nobela kontakizuna da, baina pasarte handiak ditu antzerti erara emanak. Jakina da, bestalde, Jose Eizagirrenen lehen lana antzerti generoan sortu zela. Argitaratu zuen lehen lana *Basotarrak* (1913) izan zen Segurako Euskal Jaietan saritua. Hiru ekitaldiko antzertia. Eta beraz, antzertira emana zen idazlea genuen, nahiz eta ondoren prentsan aritu eta artikuluak eta saiakerak (euskaraz nahiz erdaraz) argitaratu. Egileak hitzaurrean adierazten du irakurleak errazago irakur dezan lana egin duela elkarrizketa horrela; baina lanaren pasarte batean antzerti gisa asmatzen zuela lana adierazten du (146. or.).

Agerraldi hau amaitzen da

utzi zuen idatzita, hau da antzertian pentsatuko balu bezala. Genero kontua, baina, ez da soilik agertzen genero nagusien kontuetan. Narrazio aldetik ere arazoak ditu egileak. Kontatu, idilio bat kontatzen du, hau da Xabier eta Malenen arteko maitemintzearen historia, honek Pello Kirteni ezetz esan dion ondoren. Antzerti aldetik sainete baten itxura du, batez ere azken momentuan Txominek eskopeta hartu eta karlistak uxatzen dituenean. Ez da kontatzen, noski, zer gerta litekeen karlistak itzuliko balira, baina badakigu hutsunea literatura lanetan ezinbestekoa dela, baina hainbesteko hutsunea, nekez onartzen da gaur egunean ere.

- b) Kontakizunaren aldetik ere arazoak ditu egileak. Bi batez ere, bata denborarekin loturik dagoena, eta bestea narrazioaren topikotasunarekin. Kronologia ez dago ongi moldatua, eta badirudi momentu batzuetan idazleak huts egiten duela denbora neurtzerakoan. Aipamen bi egingo ditut, adibide gisa.

Lehen gerra garaia hasten denean gertatzen da. Une horretan kronologia gaizki zehazten da eta gaizki osatu. Gerra piztu da, baina, Eizagirreraren kontakizuna jarraituz, badirudi oraindik Nafarroan karlistak reketea osatzen ari direla, eta hori ez da posible, reketea gerran dagoelako jada.

Beste pasarte batean esaten da gerra piztu zenetik hiru hilabete pasatu eta udara-azkenekoan dira, ordea, pertsonaiak. Garbi dagoenez, uztaillari hiru hilabete gehituz gero, urria behar luke izan, eta beraz, pertsonaiek ezin dute uda hondarrean (irailean) bizi. Nobelaren azken aldean ere, esaten zaigu azarora aurrera doala, baina era berean baiesten da negua dela, dena dela, idilio bati dagokion bezala, eguraldiak ederrak dira.

Espazio aldetik, arazoak badira (ikusiko dugu lehenago baserria ez dagoela herritik hain urruti, eta gainera ez dago garbi frentean dagoen -gudariak Xabier zaurituarekin agertzen baitira- edo beste pasarte batean esaten den bezala, gudak aurrera egin duen:

lur-alde hau guztia Xabier gure zauritu orren etsai amorratuen mende zegok.

Kontakizunaren topikotasuna nonahi agertzen dela esan behariko genuke. Familiaren eraketa bera patriarkala dugu hasiera-hasieratik: gurasoak, lau seme-alaba eta aitona. Eta emakumeen papera, batez ere amarena, oso eskasa da, ekintza egile bakarrak aitona eta Txomin seme gaztea dira, Malenekin batera noski.

Idilioaren tonuak ere topikoz osatzen du kontaketa:

gizonen artean hainbeste gorroto, ezin-ikus, zitalkeri ta burruka dabillen garaiean, arantza arteko lore eder bat bezala, maitetasun-lore garbi, apain, bikaña euzko-mendi-emendian sortu,erne eta agertu da (146. or.).

Bai maitasun historia, bai karlistekin izandako guduaren istorioa oso era sinplez kontatuak daude. Azken batean, kausalitateak ez du ongi moldatzen kontakizuna. Pertsonaiek dituzten arazoiez pentsatzen jarritz gero, garbi dago gurasoek, batez ere, euren «bizibeharra» adierazten dutela, baina ez dago mugimendu handirik eurengan. Malenen arrazioak oso ongi ulertzen dira, aldiz. Bai Pello Kirteni ezetz esaten dioenean, bai Xabierreri emandako baietzean. Ulertzen dira baita ere karlisten arrazioak, nahiz eta ez den oso ongi azaltzen zergatik onartzen duen seme nagusiak reketean deia.

Pertsonaiak onak dira, batez ere onak. Bizitza gogorra dela onartzen dute, baserria aberatsa, baina lana eskatzen duena; baina zergatik onartzen dute etxean Xabier? Kristautasunaren deiari kasu eginez, euren izaera on horri jarraituz. Eta kristautasun horrek bultzatzen ditu pertsonaiak ekintzak arrazoitzera. Aitonaren aldaketa da nagusia, zeren karlista zahar izatetik nazionalistekin joatea erabakitzen baitu, eta prozesuan arrazoiak eta kausalitatea moldatu ditu Jose Eizagirrek, beraz, pertsonaia borobildua osatuz; baina bere psikologia ahuldu egiten da, zeren, azken batean, bere izaera eta arrazoa ez baita psikologian oinarritzen, baizik eta bere joera analogikoan. Aitona karlista onen irudia da, hain zuzen ere, nazionalisten alde egin duten «karlisten» irudia, eta gainera legitimitatea adierazten duena, zeren berak karlistada zaharretan borrokatu du, ez Txinparta bezala, berria eta Francoren alde jarri dena. Haren izaera karlismoaren legitimitatea agertzean datza. Espazioaren topikotasunaz gainera:

mendi magal artan euskaldun nekazarien sendi jator, zintzo au, pakean eta zorionsu krixtautsunea ederrean bizi zan (10. or.),

oraintxe bertan ikusiko dugu kontakizun aldetiko beste desoreka bat.

- c) Izenburuaren anbiguotasuna. *Ekaitzpean* izenburuan edonork ikus dezake esanahi sinbolikoa, hain zuzen ere, pertsonaiak gerrak ekarri duen «ekaitzaren pean» bizi dira, eta gerrak ekarritako ekaitza da hitzaurrean esaten zaigun bezala:

aizkenengo gure gudate izugarriaren zipriztin beltzak mendi-mendian izkutatuta dagoen baserri bateraño nola iritxi diran, gaitzat artuta... (4. or.),

zipriztin beltzak dira ekaitzaren zantzuak; baina, badu bigarren esanahia: errealista. Kontakizunaren hasieran, baserritik irten dira lanera aita eta seme-alabak, emaztea sutondoan zain dago, eta ekaitza datorrela sumatzen duenean beldurtu egiten da, eta kezkatu zer ote zaien gertatu kanpoan direnei. Nobelaren bukaeran beste ekaitz bat kontatzen da, ekintza nagusi bat errepikatuz, eta nahiz eta gerra garaian izan, emaztea ez du gerrak –nagusiki– kezkatzen, baizik eta ekaitzak. Ikusten dugunez, errepikapenak ez dio onik egiten liburuaren egiturari, eta gainera leundu eta aldatu egiten du izenburuaren zentzu sinbolikoa. Berriro irakurtzen badugu sarrerako esaldia:

aizkenengo gure gudate izugarriaren zipriztin beltzak mendi-mendian izkutatuta dagoen baserri bateraño nola iritxi diran, gaitzat artuta... (4. or.),

konturatuko gara baserria ez dagoela mendi-mendian ezkutatua, eta gudatearen zipriztin beltzek baino garrantzi handiago dutela izadiko ekaitzek.

- d) Ideologia itxaropentsua. Gerrako zipriztin beltzak izan arren, Jose Eizagirre idazlea itxaropentsu bizi zen tokatu zitzaion garaian. Euska-

dira noiz itzuliko zain bizi zen, eta agian, garaiko hainbat deserriratu-
en ametsa zen Euskadira itzuli eta berriro ere autonomia lantzen ja-
rraitzea. Horretarako idatzi zuen Jose Eizagirrek eskubide alorreko lan
berri bat. Itxaropenaren aldeko joera ideologiko hori nabari ageri da
nobelan. Aroak ez dira onak, baina etorriko dira hobek:

eta egun batez... bere jaiotetxea jaso eta bizikera sendo, iraunkor, ede-
rrean jarriko dute.

Nobelak, azken batean, jarraipen ideologikoa du, eta, beraz, hauxe
izango litzateke kontakizunaren azken desoreka puntua.